

Aija Jansone

RIHARDS ZARIŅŠ UN “LATVJU RAKSTI”

Riharda Zariņa redakcijā izdotie “Latvju raksti”¹ vēl joprojām tiek uzskatīti par latviešu tautas svētumu, izdevums ir kļuvis par bibliogrāfisku retumu. No “Latvju rakstiem” daiļamatnieki vēl mūsdienās smeļas iedvesmu un darina lietišķās mākslas priekšmetus, kā arī veic tautas tērpa rekonstrukcijas, kuras redzam dziesmu svētku gājienā; ejot līdz 21. gadsimta tehniskajām iespējām, izdevuma zīmējumu daļa ir ievietota pat internetā.² Jautājums, vai minētais izdevums ir tik pilnvērtīgs, kā vairums sabiedrības to uztver, mudināja mani iedziļināties “Latvju rakstu” tapšanas laikā, gaitā, sastādīšanas principos un gūtajā rezultātā.

Riharda Zariņa (1869–1939) profesionālo darbību var iedalīt divos posmos: Pēterburgas laiks no 19. gs. 80. gadiem līdz 1919. gadam un Latvijas periods – 1919.–1939. gads.

Latvijā R. Zariņš bija pazīstams kā daudzpusīga radoša personība, viņš bija gan Valstspapīru spiestuves izveidotājs un tās pārvaldnieks (1919–1933), gan talantīgs grafiķis, Mākslas akadēmijas profesors un vienlaikus interesējās par latviešu tautas mākslu un folkloru, kolekcionēja etnogrāfiskos priekšmetus, bet plašākā sabiedrībā viņu pazīst kā fundamentālā trīs sējumu izdevuma “Latvju raksti” izdevēju.

Riharda Zariņa vadītā Valstspapīru spiestuve darbojās ļoti augstā poligrāfiskā līmenī, šeit tika iespiestas naudas zīmes, kuru grafišķā dizaina veidotājs bija R. Zariņš. Šai spiestuvē izcilā poligrāfiskā izpildījumā nodrukāti arī “Latvju raksti”.

“Latvju rakstu” mērķis bija parādīt latviešu tautas mākslu, izcelt tās savdabību, vienlaikus kalpojot par ierosmes avotu kā rūpniecības nozarēm, tā skolu un praktiskās dzīves vajadzībām.

Pasekojot 20. gs. otrās puses padomju laika etnogrāfu darbiem, nekur neatrodam “Latvju rakstu” izvērtējumu, labākajā gadījumā ir atsaucis uz tajā publicētajiem M. Silīņa,³ K. Pāvuliņas⁴ un R. Zariņa rakstiem, bet kopumā neviens nav ķēries pie šī darba analīzes, jo viss,

kas tika izdots starpkaru periodā par tautas gara mantām, tai laikā bija tabu tēma.

Ieskatisimies R. Zariņa līdzdalībā “Latvju rakstu” tapšanā un aplūkosim, kā veidojās viņa priekšstati un zināšanas par latviešu etnogrāfiju, kā piedalīšanās Krievijas Etnogrāfijas muzeja kolekcijas papildināšanas darbā ietekmēja R. Zariņa interesi un darbošanos latviešu nacionālās kultūras laukā.

Tā kā raksta autore izpētes objekts ir tekstilijas, tad izvērtēts tiks “Latvju rakstu” I un II sējums, kur tās ir apkopotas.

Pētījumā kā avoti izmantoti:

- izdevums “Latvju raksti” (zīmējumu, attēlu un teksta sadaļa);
- Krievijas Etnogrāfijas muzeja tekstiliju fonda⁵ un arhīva materiāli⁶ – t.s. R. Zariņa fonds (1909–1911);
- rakstītie avoti – Pieminekļu valdes ekspedīcijās (1923–1932) vāktie materiāli⁷ un Latvju kultūras atlantam vāktie materiāli (1940–1944);
- ikonogrāfiskais materiāls – 18. gs. beigu J. K. Broces gravīras;
- Latvijas nozīmīgāko lietisko pieminekļu krātuvju (muzeju) materiāli;⁸
- Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Etnogrāfisko materiālu krātuves materiāli (E);
- kultūrvēstures literatūra.

R. Zariņa interesi un iesaistīšanos latviešu lietišķās mākslas aktivitātēs nav iespējams izprast bez tālaika tautas mākslas procesu raksturojuma.

19. gadsimta 90. gadu otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā “Latvijas mākslas dzīvē vadošā loma piederēja vācbaltu māksliniekiem un arhitektiem, taču par jauno tendenču spilgtākajiem nesējiem kļuva latviešu mākslinieki, kas veidoja nacionālo mākslas skolu, balstoties uz novitātēm Rietumeiropas un Ziemeļeiropas mākslā. Ar tām viņi iepazinās Pēterburgā – Mākslas akadēmijā un Štiglica Centrālajā tehniskās zīmēšanas skolā, kas deva iespēju zināšanas paplašināt ārzemēs.”⁹

Viens no šiem māksliniekiem bija Rihards Zariņš, kurš 1888.–1895. gadā bija Štiglica Centrālās tehniskās zīmēšanas skolas audzēknis, pēc kuras beigšanas saņēma īpašu stipendiju (1895–1899), lai papildinātos Eiropas ievērojamākos mākslas centros – Berlīnē, Minhenē, Vīnē un Parīzē, kur studēja akvareļa, pasteļa glezniecību, grafiku, kā arī iepazinās ar lietišķās mākslas jaunākajām attīstības tendencēm. 1899. gadā R. Zariņš atgriezās Pēterburgā un strādāja Krievijas Valstspapīru spiestuvē par māksliniecisko un tehnisko vadītāju, bet 1919. gadā atgriezās Latvijā un aktīvi iesaistījās tās kultūras dzīvē.

Latviešu lietišķās mākslas attīstību 20. gs. pirmajos gadu desmitos sekmēja iepriekšējā posmā aizsāktā tautas mākslas tradīciju apzināšana un profesionāli sagatavotu mākslinieku radošās darbības izvērtēšana. Latviešu profesionālie mākslinieki bija iesaistījušies kā tēlotājas, tā lietišķās mākslas jautājumu risināšanā. "Lietišķās mākslas pārstāvji tiecās veidot savu stilistisko izteiksmi, pirmām kārtām balstoties uz latviešu tautas lietišķās mākslas un folkloras mantojumu. Viņu meklējumi šai ziņā sasauca ar parādībām, kas vērojamas 20. gs. sākumā latviešu arhitektūrā, kur jūgendstila ietvaros strauji uzplauka nacionālā romantisma novirziens. Ierosmes sniedza arī procesi, kas norisa krievu lietišķajā mākslā, it īpaši Abramcevas un Talaškinas centru mākslinieciskā darbība, kur tāpat tika meklēta saikne ar savas tautas daiļradi. Latviešu māksliniekus saistīja arī ungāru, čehu, somu un citu nacionālās mākslas skolu sasniegumi mākslas amatniecībā, kur, nenoraidot tautas mākslas tradīcijas, tika veidota jauna laikmetiska lietišķā māksla. Šai sakarā latviešu profesionālās lietišķās mākslas attīstības procesā 20. gs. sākumā īpaši nozīmīgs kļuva jautājums par tautas mākslas tradīciju novērtējumu, par lietišķās mākslas stilistiku, tās idejiski estētisko virzību un šīs virzības pakļaušanu zināmai konceptuālai vienotībai."¹⁰

Latviešu mākslinieku tālaika uzskatos par lietišķās mākslas tālāko virzību iezīmējās divi strāvojumi. Vieni (J. Madernieks,¹¹ A. Cīrulis,¹² T. Zaļkalns,¹³ J. Rozentāls¹⁴ un J. Asars¹⁵) aizstāvēja tautas mākslas mantojuma radošu apguvi. Otri (R. Zariņš un G. Šķilters¹⁶), līdzīgi V. Stasovam krievu mākslā, proponēja tautas mākslas restaurēšanu, saskatot turpmākos daiļrades asnus gan tautas mākslas paraugu atkārtojumā, gan pielāgošanā jaunlaiku vajadzībām.¹⁷ "Minētās dažādās nostādnes iezīmēja arī atšķirīgu daiļrades prakses virzību. Taču jāatzīst, ka abu strāvojumu pārstāvji, respektēdami agrāk radītās vērtības, deva savu ieguldījumu tradīciju (tātad vienlaikus – jaunrades pamatnes) saglabāšanā."¹⁸

"19. gadsimta otrajā pusē nacionālās atmodas laikā latvieši uzsāka savas kultūras apzināšanu, tajā skaitā arī tautas apģērba kā nacionālās kultūras un etniskās piederības liecinieka pētniecību, jo bija nonākts pie atziņas, ka arī apģērbs ir kultūras vērtība, kas lielā mērā atspoguļo nacionālo savdabību. Aizsākās muzeju kolekciju veidošana, bet daudz jau bija nokavēts. Tautas apģērbs bija palicis novadu apģērbu attīstības līmenī, un vienots nacionālais tērps nebija izveidojies.

No ekonomiski attīstītākajiem, lasīt un rakstīt prasmē tālāk tikušajiem apvidiem pilnus senos tautas apģērbu komplektus vairs neizdevās iegādāties ne muzejiem, ne kolekcionāriem. Jāpiebilst, ka par komplektu apģērbu vēsturē pieņemts uzskatīt vienas personas apģērbšanai vienlaicīgi nepieciešamo, kopā valkājamo apģērbu gabalu kopumu. Tomēr tautas apģērbu krāšana turpinājās, galvenokārt

gādājot dabūt iespējamus atsevišķus apģērba gabalus, ko darinājuši un valkājuši dažādu paaudžu cilvēki. Komplektēšanas pamatkritērijs – atrašanās vai valkāšanas vieta.”¹⁹

20. gs. sākumā reizē ar tautas mākslas darinājumu krāšanu un zemnieku goda tērpa komplektēšanas darbu risinājās arī tā atdarināšana, jo dziesmu svētkos un citos nacionālās kultūras demonstrēšanas gadījumos bija nepieciešami tērpi, kas sastāvētu no saderīgām sastāvdaļām. “Šajā sakarībā latviešu sarunu valodā un publikācijās izplatījās vārdkopa “tautas tērps” un tautiskā apģērba komplekti tika pieņemti par vienu no etniskās (tautības) piederības simboliem.”²⁰

Lai arī no 19. gs. 80. gadiem līdz 1919. gadam R. Zariņš dzīvoja un strādāja Pēterburgā, saikne ar Latviju bija diezgan cieša, viņš aktīvi iesaistījās tautas mākslas materiālu vākšanā un apzināšanā. Neskatoties uz to, ka viņa pamatnodarbošanās bija pavisam cita, apbrīnojama bija viņa neizslikstošā interese par latviešu etnogrāfiju un aktīvā dalība etnogrāfiskā materiāla vākšanā ar domu latviešu tradicionālo kultūras mantojumu saglabāt nākamām paaudzēm.

Dzīvojot Pēterburgā, 1909.–1911. gadā R. Zariņš ar entuziasmu iesaistījās jaunizveidotā Imperatora Alekseja III Krievu muzeja etnogrāfisko materiālu kolekcijas veidošanā, kas bija paredzēta Krievijas impērijas nomauļu iedzīvotāju savdabības atspoguļošanai. R. Zariņš Latvijā atlasīja un iepirka tautas mākslas darinājumus (Vidzemes guberņā²¹ – Valkas apr. Smiltenes pagastā un Cēsu apr. Tīrzas un Vecpiebalgas pagastā; Jēkabpils apr.; Kurzemes guberņā²² – Liepājas apr. Grobiņas, Rucavas un Bārtas pagastā), tādā kārtā muzejam palīdzot izveidot latviešu tradicionālās tautas mākslas kolekciju no 183 priekšmetiem, galvenokārt tautas tērpu daļām. Šai laikā viņš sāka veidot arī savu privāto materiālu (priekšmetu un zīmējumu) krājumu, ko vēlāk, pēc atgriešanās Latvijā, izmantoja izdevuma “Latvju raksti” tapšanā.

Kā tautas mākslas popularizētājs R. Zariņš, vadot žurnāla “Austrums” etnogrāfijas nodaļu (1904–1905), aktīvi piedalījās dziesmu svētku Apģērbu komisijas darbā. Par to, kādiem jābūt dziesmu svētku koristu tērpiem, t.i., “tautas uzvalka lietā”, R. Zariņš iesaistījās diskusijā ar mākslinieku J. Madernieku,²³ kurš 1904. gadā, arī būdams dziesmu svētku Apģērbu komisijas sastāvā, pamatojoties uz etnogrāfiskajiem materiāliem, centās radīt jaunu vienotu latvisko apģērbu. J. Madernieka zīmētos apģērba paraugus pat apstiprināja Dziesmu svētku komisija! “Šie tautiskā apģērba paraugi bija kārtējais mēģinājums radīt modernu nacionālu tērpu, ko sievietes vēlētos valkāt ne tikai dziesmu svētkos, bet arī citos sabiedriskos pasākumos.”²⁴ Reaģējot uz šo J. Madernieka “jaunradi”, R. Zariņš “Austrumā” publicēja vairākus rakstus un ieteicamo tautiskā apģērba variantu zīmējumus.²⁵ Par pareizāko dziesmu svētku dalībnieku apģērbu viņš uzskatīja tradicionālā

tautas tērpa rekonstrukciju. Tāpat ar “Austruma” starpniecību R. Zariņš rosināja darbam Latvijas lauku keramiķus, kalējus un audējas, tādā kārtā cenšoties atdzīvīnāt tradicionālos amatus laukos.

Pēc pamatizglītības būdams mākslinieks, R. Zariņš ornamentu uztvēra kā spilgtāko nācijas īpatnību atklājēju. 1904. gadā vēstulē J. Rozentālam, kurš gatavoja par viņu publikāciju žurnālā “Vērotājs”, R. Zariņš uzsvēra: “Ornamenta dēļ varētu vai dzīvību atdot, tā viņu milu.”²⁶

Šo mīlestību pret savas tautas atstāto kultūras mantojumu R. Zariņš mums ir atstājis tautas mākslas materiālu krājumā “Latvju raksti”, ko iespieda Latvijas Valstspapīru spiestuvē laikā no 1924. līdz 1931. gadam. Sākotnēji tika izdotas 56 “Latvju rakstu” burtnīcas, kuras vēlāk apkopoja trīs sējumos.

Izdevuma mērķauditoriju izdevējs norāda priekšvārdā: “Mūsu raksti dos lietderīgus ierosinājumus dažādām rūpniecības nozarēm un modinās, jādāmā, vēlamu uzņēmību,” – atzīmējot, ka “šāda izdevuma trūkums skolu un praktiskās dzīves vajadzībām jau ilgi bija sāpīgi sajūtams.”²⁷

“Latvju raksti” ir kolektīvs darbs, tā tapšanā ir piedalījies paprāvs autoru pulks. Izdevumā ir trīs neatkarīgi, varētu pat teikt – nesaistīti materiālu bloki: tautas tērpu (kostīmu) zīmējumi, atsevišķu tekstildarbu rakstu zīmējumi un fotoattēli, kā arī etnogrāfiskie pētījumi/raksti par atsevišķām Latvijas vietām.

Laiks, kad iznāca “Latvju raksti”, bija zīmīgs “gan ar jaunu, modernu formu meklējumiem, gan ar plašu senās tautas mākslas izmantošanu lietišķajā mākslā. Šajā laikā notiek senās tautas mākslas arhaizēšana – tieša seno priekšmetu atdarināšana vai arī tekstiliju ornamentu tieša izmantošana citās tehnikās (kokgriezumos, kalumos utt.)”²⁸ Šis izdevums tiešām kalpoja par iedvesmas avotu daudziem māksliniekiem, kuri radoši izmantoja senās tautas mākslas tradīcijas, zīmēja dažādu lietišķās mākslas priekšmetu metus, tādā kārtā piedaloties jaunās tautas un profesionālās lietišķās mākslas veidošanā.

Izdevumā izmantotie avoti galvenokārt nāk no 19. gs. beigām, kad Latvijā tika uzsākta materiālu vākšana, kad esošās un topošās latviešu inteliģences pārstāvji, lai noskaidrotu latviešu kultūras saturu, sāka apzināt, vākt un krāt etnogrāfiskos materiālus. Pēc R. Zariņa teiktā: “Par pirmo nopietnāko priekšdarbu jāuzskata zīmējumu manuskriptu izgatavošana, kuru 1917. g. Pēterpilī iesāka Olava fonds. Fonds nodibinājās pazīstama tautas darbinieka Viļa Olava²⁹ piemiņai un nacionālo ideju kopšanai. Pēterpilī bēgļu laikā bija pieejami tikai nedaudzie privāti krājumi, un ar tajos atrodamiem priekšmetiem sanāca apmēram 70 lapas, kuras ieguva pēc Latvijas patstāvības nodibināšanas Valstspapīru spiestuve un paplašināja ar materiāliem no Rīgas Latviešu

biedrības etnogrāfiskā krājuma, Valsts vēsturiskā muzeja, fotogrāfa J. Rieksta un citiem lielākiem un mazākiem privātiem krājumiem.”³⁰

Vieni no rūpīgākajiem un arī nesaudzīgākajiem R. Zariņa sagatavoto “Latvju rakstu” izvērtētājiem un kritiķiem bija žurnāla “Latvijas Saule” (1923–1931) izdevēji Alma Birģeļa-Paegle³¹ un Eduards Paegle³². Alma Birģeļa-Paegle etnogrāfiskajā literatūrā iegājusi kā latviešu lietišķās mākslas celmlauze. Viņa arodzinības apguva Drēzdenes lietišķās mākslas skolā, vēlāk papildinājās Berlīnē un Minhenē,³³ viņa bija pirmā, kas pirms I pasaules kara Rīgā atvēra lietišķās mākslas skolu. Viņa aktīvi iesaistījās kā mācību procesa organizēšanā, tā Pieminekļu valdes organizētajos materiālu vākšanas un rekonstrukciju veidošanas darbos. Viņa lieliski pārzināja latviešu etnogrāfisko materiālu, īpaši tekstilijas. 1923. gadā Alma Birģeļa-Paegle kopā ar savu dzīvesbiedru nodibināja pirmo etnogrāfisko žurnālu “Latvijas Saule”, kurā rakstīja par latviešu ornamentu, lietišķās mākslas idejām un problēmām. Žurnālā bija arī rubrika “Grāmatu apskats”, kurā tika sniegts jaunākās speciālās literatūras detalizēts izvērtējums. 1928. gadā par “Latvju rakstu” izdošanu lasām pirmo kritiku, kurā norādīts uz idejas aizgūšanu no jau paveiktā: “Apmēram divi gadi pēc Latvijas Saules pirmā n-ra un māksl. J. Sudmaļa³⁴ “Latvju rakstu” iznākšanas, kad šie izdevumi jau bij modinājuši sabiedrībā interesi par mūsu tautas mākslu un senatni, Valstspapīru spiestuve, vērojot radušos stāvokli, sāka laist klajā periodisku ornamentu kopojumu ar jau ieviešos nosaukumu. Tas, starp citu, bij arī augšā minēto izdevumu programmā.”³⁵

Laikā, kad R. Zariņa redakcijā iznāca “Latvju raksti”, daiļamatniece Edīte Elksnīte žurnālā “Zeltene”³⁶ publicē vēsturisku pārskatu par latvju raksta (ornamenta) rašanās un attīstības likumsakarībām, sava sacerējuma virsrakstā liekot tolaik tik populāro vārdkopu “Latvju raksts”, bet ne ar vienu vārdu nepiemin R. Zariņa izdevumu.

Tā kā 20. gadsimta sākumā etnogrāfijas zinātne Latvijā bija pašā attīstības sākumā, tad daudzas lietas gan materiālu vācējiem, gan publicistiem bija neskaidras. Daudz tika diskutēts un rakstīts par materiālu vākšanas metodiku.³⁷ “Uzskati par stilistiski vienotu vai saskaņotu apģērba ansambli – tērpu muzejos veidojās pakāpeniski, atsevišķus apģērba gabalus krājot, pētot, salīdzinot. Tāpēc katram tautastērpa rekonstrukcijas attēlotājam savā laikā bijis savs skatījums.”³⁸

“Latvijas Saulē” pausta asa kritika par “Latvju rakstos” publicētā materiāla atlases principiem: “Mūsu tautas mākslas lepnumā – tekstilos darbos – sevišķi sāpīgs stingras izlases trūkums. Latviskais un tieši no vācu “musturu” grāmatām patapinātais veģetālais [augu] ornaments juku-jukām. Nepieņemami ir šādi izšuvumi: XXV. 242 n, 242 h, 242 a, XXXV. 341, XXXIX. 385 a. Dažkārt redzama it kā tendence izcelt taisni nelatvisko, tā adītā josta XLV. 441 a, sakas XVI. 153, daudzie mums svešie brunču audumi (XVI. 405).”³⁹ “Izlase arī citādā

ziņā neapmierina. Latvijā, tāpat kā kurā katrā zemē, ir iedarbojušies sveši iespaidi un ir parādības, kuras mēs par nelatviskām dēvējam. Izdevuma vadībai pienākums atšķirt graudus no pelavām. Bet mēs redzam, ka etniskais princips ir novārtā likts, publicēts viss, kas gādījis pie rokas."⁴⁰

Runājot par etnogrāfiskajiem rakstiem, no "Latvijas Saules" vislielāko kritiku saņem M. Siliņa vēsturiskais apcerējums "Alšvanga", R. Zariņa apcerējumi "Latava" un "Piebalga". Interesanti, ka pārējo rakstu autorei K. Pāvuliņai netiek veltīts neviens kritisks, ne arī pozitīvs vērtējums. Tas ļauj domāt, ka K. Pāvuliņas veikums A. Birģeli-Paegli pamatos apmierināja.

TAUTAS TĒRPU (KOSTĪMU) ZĪMĒJUMI

Izdevumā "Latvju raksti" ir ievietoti 50 latviešu tradicionālā tautas tērpa zīmējumi, kuru autori ir Rihards Zariņš (37 akvareļi), Elza Siliņa⁴¹ (7 akv.), Eduards Dzenis⁴² (2 akv.), Kristīne Pāvuliņa (2 akv.), Fricis Bange⁴³ (1 akv.), Jānis Tilbergs⁴⁴ (1 akv.). Tajos ir ainavas žanra elementi, tie ir mērķtiecīgi ilustratīvi, tehniski veikli un detaļās precīzi, ko reizēm nevar teikt par tērpa komplektējumu.

Kur 19./20. gs. mijā zīmējumu autori ir guvuši informāciju par konkrētās apdzīvotās vietas tautas tērpa komplektējumu, paliek neskaidrs, bet to, ka līdz pat mūsdienām tas ir saglabājies kā dominējošs t.s. tautas tērpa stereotips, var vērot vēl šodien.

19./20. gs. mija ir laiks, kad sāka vākt materiālus muzeju kolekcijām, bet tai pašā laikā no vienkāršās tautas sadzīves tradicionālais tautas tērps praktiski jau bija izzudis. Tāpat bija neiespējams iegūt pilnu tautas tērpa komplektu no vienas apdzīvotās vietas un no viena cilvēka, jo reālajā dzīvē apģērbu iegādājās pa atsevišķām daļām: kurš apģērba gabals novalkājās, tā vietā tika gādāts jauns, tas nozīmē, ka ne vienmēr tika darināta jauna pilna apģērba kārta. Rezultātā apģērba gabalu saglabāšanās pakāpe bija atšķirīga. 20. gs. sākumā tautā bija saglabājušās daļas no 19. gs. nogales apģērba, kas jau pieskaitāms pie pārejas posma uz pilsētas tipa modes apģērbu. Savukārt modes apģērba grupā iekļaujama apģērbs attīstījās relatīvi strauji, atbilstoši laikmeta prasībām un izpratnei.

No teiktā izriet, ka muzejos un privātajās krātuvēs nonāca atsevišķas apģērba daļas, no kurām bija problemātiski rekonstruēt konkrētās vietas un laika tradicionālo tautas tērpu. Pirmie tērpu rekonstrukciju autori (mākslinieki, skolotāji un muzeju darbinieki) atsevišķi savāktos priekšmetus vienkārši salika kopā, ievērojot tikai teritoriālo principu, nešķirojot tos ne pēc izcelšanās laika, ne valkāšanas kārtības. Tāpēc šīs rekonstrukcijas vērtējamās kā atsevišķu personu subjektīvs fantāzijas auglis, kas, iespējams, atšķirās no reālās īstenības.

1. att. Fragments no J. K. Broces zīmējuma “Piebalgas baznīcas un nopostītās pils skats 1797. gadā” (Broce J. K. Zīmējumi un apraksti. 4. sēj. Rīga, 2007. 159. lpp.)

Jau 1928. gadā, runājot par tautas tērpu rekonstrukcijām “Latvju rakstos”, žurnālā “Latvijas Saule” tika uzsvērts: “Lielākai daļai tautas apģērbu nav etnogrāfiskas vērtības, bet tie apskatāmi tikai no gleznieciskā viedokļa, jo tanīs redzams vairāk mākslinieka fantāzijas nekā vēsturiski dokumentētas patiesības; atzinības cienīgi ir vienīgi pēc dabas zīmētie skaistie akvareļi XXVII. 265 a, 265 b, 265 c [minētie ir R. Zariņa akvareļi. – A. J.], Liepājas novada apģērbi.”⁴⁵

Kā redzam R. Zariņa akvareļos, ierosmes avots tērpu zīmējumiem bijuši divi J. K. Broces akvareļi (1., 2. att.) un divi fotoattēli no Piemiņkļu valdes materiāliem (3., 4. att.), kas interpretēti saskaņā ar tai laikā zināmajām apģērba darināšanas un komplektēšanas tradīcijām.

Salīdzinot J. K. Broces 1797. gadā Vecpiebalgā zīmētos apģērbus un 19./20. gs. mijā paša vākto materiālu, R. Zariņš vēlējies parādīt apģērba attīstības gaitu Vecpiebalgā 100 gadu garumā – no 1797. gada līdz 19. gs. beigām (1., 1.a, 1.b, 1.c att.; 19. gs. nogales Vecpiebalgas sieviešu un vīriešu apģērbus zīmējusi E. Siliņa), uzsverot tā kopīgās un atšķirīgās iezīmes. Savukārt rakstā viņš analizē apģērba attīstību ciešā saistībā ar vēsturisko un ekonomisko situāciju un pastāvošiem

1.a att. E. Siliņas akvarelis.
Vecpiebalga. XXVII. 269 (Latvju
raksti. 2. sēj.)

1.b att. R. Zariņa akvarelis. Vecpie-
balga. XXVII. 269b (Latvju raksti.
2. sēj.)

1.c att. E. Siliņas akvarelis. Vecpie-
balga. XXVII. 269a (Latvju raksti.
2. sēj.)

2. att. J. K. Broces zīmējums “Tautastērps Gaujienas un Trapenes muižā”
(Broce J. K. Zīmējumi un apraksti. 4. sēj. Rīga, 2007. 313. lpp.)

religiskiem priekšstatiem. Manuprāt, Vecpiebalgas tautas tērpa komplektējums ir pasniegts ticami, kaut arī šeit trūkst precīza datējuma. Tas izskaidrojams ar to, ka, būdams mākslinieks, R. Zariņš vairāk interesējies par ornamentu un rotājuma izteiksmes līdzekļu daudzveidību, priekšmeta izcelsme un lietojums reālajā dzīvē viņu maz interesējis.

Iedvesmu Gaujienas tautas tērpa zīmējumam R. Zariņš smēlies J. K. Broces 1794. gada akvarelī “Tautastērps Gaujienas un Trapenes muižā” (2. att.). Jāsaka, ka vīrs ir nozīmēts precīzi, bet sievas apģērba attēlojumā R. Zariņš lietā licis visu savu fantāziju, jo, izņemot cepuri, sievai ir zīmējis pavisam citu apģērba komplektu (2.a att.)! Latvijas lielākajās materiālu krātuvēs diemžēl nav tādu lietisku pierādījumu, kas ļautu piekrist R. Zariņa “jaunizveidotajam” Gaujienas sievietes tautas tērpiem. Pirmkārt rodas jautājums – no kurienes ir uzradusies Krustpils tipa villaine, un kāpēc villaines sakta ir iesprausta kreklā? Arī ar apģērba attīstību laikā un telpā šai zīmējumā ir lielas neskaidrības.

Tur, kur trūka informācijas, respektīvi, nebija savākts materiāls un vienkārši nebija cita avota, kur smelties ziņas par konkrētā novada tērpa izskatu, R. Zariņš izmantoja Pieminekļu valdes materiālus (fotogrāfijas), kas rāda salīdzinoši jaunu kultūras slāni – 19. gs. beigās –

2.a att. R. Zariņa akvarelis. Gaujiena. XXVII. 266e (Latvju raksti. 2. sēj.)

20. gs. sākumu. Pieminekļu valdes materiālos redzami apģērba komplekti ir vērtējami ar vērā ņemamu ticamības pakāpi, jo tie nāk vismaz no vienām mājām, bet tai pašā laikā nav zināms, cik paudžu darinātais un valkātais apģērbs ir uzvilts mugurā fotogrāfijā aplūkojamai sievietei. Diemžēl arī te radošā mākslinieka dvēsele ir traucējusi R. Zariņam būt precīzam pārzīmējumā. Tā Madonas apr. Praulienas pag. apģērbs (3., 3.a att.) ir pārzīmēts precīzi, bet Ilūkstes apr. Prodes pag. sievas tērpam (4., 4.a att.) mākslinieks ir nomainījis brunčus ar jaunākiem – jau nākamai apģērba darināšanas attīstības stadijai atbilstīgiem brunčiem. Pareizi būtu, ja autors pie greznās izšūtās villaines zīmētu baltus vienkrāsainus brunčus, kā tas ir fiksēts fotogrāfijā.

Lai arī R. Zariņš, domājams, labi pārzināja Dienvidrietumkurzemes materiālu (jo 1909.–1910. gadā tika atlasīti un uz Imperatora Alekseja III Krievu muzeju aizvesti 116 priekšmeti!), viņš etnogrāfiskā materiāla interpretācijā ir pārspilējis, zīmējot rucavietei mugurā divus brunčus, rotātus ar tresēm (XXVII. 265 k). Tas, ka “viena otra tautu meita vilka mugurā vairākus brunčus tikai tādēļ vien, lai svētkos un godos, kad dejošanas laikā sagšas un mārģenes vajadzēja noņemt, liels apģērba kuplums pārlietu nesamazinātos”,⁴⁶ nav nekāds noslēpums, bet viennozīmīgi ir skaidrs, ka virsējie brunči nekad nebija īsāki par apakšējiem un parasti apakšā vilka mazāk greznus brunčus (5. att.).

Līdz pat mūsdienām zināma latviešu sabiedrības daļa “Latvju rakstus” uztver kā neapgāžamu patiesību un bez jebkādas kritikas

3. att. Foto no Pieminekļu valdes materiāliem (PV 1887, Dok. 321). Madonas apr. Praulienas pag. Miķeļi

3.a att. R. Zariņa akvarelis. Prauliena. XXVII. 266i (Latvju raksti. 2. sēj.)

4. att. Foto no Pieminekļu valdes materiāliem (CVVM 7140). Prodes pag. Ķesteri

4.a att. R. Zariņa akvarelis. Prode. XXVII. 270b (Latvju raksti. 2. sēj.)

5. att. R. Zariņa akvarelis. Rucava. XXVII. 265k (Latvju raksti. 2. sēj.)

atdarina gan atsevišķus priekšmetus, gan zīmētos apģērba komplektus (rekonstrukcijas). Piemēram, 2008. gada XXIV dziesmu un XIV deju svētku skatē Limbažu rajonā viens deju kolektīvs, vadoties pēc “Latvju rakstu” rucavietes zīmējuma (XXVII. 265 k), bija sarūpējis Rucavas tautas tērpa brunčus ar dubulto rotāto apakšmalu, kas neatbilst vēsturiskai patiesībai. Ko lai dara? Ir jaunradīts apģērba gabals, kuram ar latviešu tautas mākslu nav nekāda sakara!

Jau 1928. gadā, kad vēl nebija iznākuši visi trīs “Latvju rakstu” sējumi, A. Birģele-Paegle aizrādīja: “Pārskatot līdz šim iznākušās 44 burtņīcas, pārliecināties, ka ļoti lielu skaitu zīmējumu tautasmākslā, tās parastā nozīmē, ietilpināt nevar, jo daudziem ir noteikti individuāls raksturs pat pēc mākslinieku no svešiem avotiem smeltiem ierosinājumiem.”⁴⁷

Šāda R. Zariņa un viņa radošā kolektīva “jaunrade”, kas objektīvu un subjektīvu apstākļu dēļ reizēm nebalstījās uz konkrētu etnogrāfisku materiālu, ir radījusi zināmu sajukumu apģērba attīstības izpratnē Latvijā, jo nav respektētas konkrētā laika un vietas apģērba attīstības īpatnības. Daudzviet ir nepareizs tērpa komplektējums, it īpaši no apvidiem, kur vismazāk saglabājies senākais apģērba slānis.

Vēl joprojām plašās tautas masās dominē 20. gs. sākumā izveidotais tautas tērpa modelis, kas nereti ir kļūdaini, tautiskā romantisma piepacelts un dažreiz tāls no vēsturiskās patiesības. Lai arī mūsdienās tautas tērpa valkātāji ir daudz zinošāki, šis “nevēlamā mantojuma pērles”⁴⁸ vēl labu laiku uzplauksnīs.

PRIEKŠMETU ATTĒLI

“Latvju rakstos” ir ievietoti etnogrāfiskā materiāla (tekstiliju) rakstu zīmējumi un fotoattēli no vairākām materiālu krātuvēm un privātiem vākumiem.

1. Materiālu krātuves: Rīgas Latviešu biedrības krājums, Valsts vēstures muzeja krājums (bez Nr.), Pieminekļu valdes krājums un Nīcas II pakāpes pamatskolas krājums (cimdu raksti).

2. Privātie krājumi:

I sējumā ievietoti materiāli no J. Rieksta,⁴⁹ E. Jendes⁵⁰ kdzes, J. Sudmaļa, Ž. Buševica kdzes, E. Vītola, A. Dzērvīša,⁵¹ Z. Kalniņa kdzes privātajiem vākumiem;

II sējumā izmantoti I. Bērziņa kdzes, M. Bērziņa kdzes, M. Celmiņa jaunkundzes krājumi, K. Andermaņa, R. Zariņa, A. Prandes,⁵² I. Indāna, G. Lapiņa, F. Viksnes, K. Ozola kdzes, J. Vinarta un anonīma privātīpašnieka privātā īpašumā atrodošies priekšmeti.

Kāds bija priekšmetu atlasē princips, tā arī paliek neskaidrs, jo izdevumā nav pārstāvētas visas tekstildarbu grupas no visiem “Latvju rakstos” izceltajiem novadiem. Citviet ir materiālu pārpilnība, citviet to trūkst, dažviet parādās sveši elementi.

Jāatzīmē, ka “Latvijas Saules” izdevēji ir norādījuši uz nepilnībām “Latvju rakstos” ievietoto zīmējumu anotācijās: “Tā kā nav nekāda apraksta, izņemot pagasta un parauga īpašnieka atzīmi, tad skatītājs par tehniku paliek neziņā, atliek tikai līniju un krāsu plankumu salikums, ar ko, protams, tiklab pētniekam, kā mākslas amatniekam maz kalpots.”⁵³ Daudzviet nav nosaukts avots – muzejs, krājums vai privātā kolekcija, no kurienes priekšmets ņemts. Piemēram: XXII. 218 Kusas pag. Priekšauts; XXIV. 231 Kusas pag. Gultas sega; XLI. 403 Kusas pag. Brunču raksts; XXVIII. 276b Krāslavas pag. Villaines raksts; XXV. 242r Kapiņu pag. Dvieļa raksts; XLVIII. 475a Alūksnes pag. Cimdu raksti; XXV. 248 Rucavas pag. Linu auduma (dvieļa) raksts; XLI. 409 Jaunauces pag. Brunču raksts. Tāpat nesaprotams, kāpēc atsevišķi priekšmetu rotājumi ir doti vairākkārtējā palielinājumā, piemēram, villaines att. XXVII. 278 a. Materiāla pazinēji publikācijās norāda arī uz faktiskā materiāla kļūdām: “Ka pārzīmējot gadās kļūdoties, tas pilnīgi saprotams, bet nekādi nav attaisnojamas tik lielas neprecizitātes villainēs XXVII. 276-a un 274. Nepareizi pārzīmēti arī aizaudu galu noslēgumi XXIX.-b, 287, 290, 282. Vienu reizi audums zīmēts no labās, otru no kreisās puses.”⁵⁴

Summējot teikto, varam konstatēt, ka “Latvju rakstos” ievietots it kā krāšņs un bagātīgs etnogrāfiskais materiāls tā laika zināšanu un izpratnes līmenī, bet ir daudzas lietas, kuras varēja būt nopietnāk pārdomātas, izpētītas un izstrādātas.

Mūsdienu skatījumā virkne vēlējumu rodas galvenokārt nepilnīgo anotāciju dēļ, būtu labi, ja izdevumā būtu ievietots materiāls

proporcionāli no visiem Latvijas kultūrvēsturiskajiem apgabaliem, kā arī dotas ziņas par priekšmeta izcelsmi un lietojumu: „.. nav minētas ne darinājumu tehnikas, ne darināšanas laiks, ne darinātāji un viņu tautība, ne no kurienes raksti ņemti.”⁵⁵

“Latvju rakstu” virsraksts un ievads bija tik daudzsološs, tas soļi izdevumā sniegt īstas latviešu tautas mākslas paraugus! Bet jau 1928. gadā, kad vēl nebija iznācis pēdējais sējums, žurnālā “Latvijas Saule” tika konstatēts, ka “Latvju raksti visumā nav attaisnojuši tautasmākslas cienītāju cerību. Maza tiem zinātniska vērtība, bet tie var noderēt kā paraugi mākslas rūpniecībai, kura meklē motīvus un jaunus ierosinājumus ornamentā.”⁵⁶

ETNOGRĀFISKIE PĒTĪJUMI

20. gs. 20. gados minētais izdevums sākotnēji veidots no atsevišķām (56) burtnīcām, kuras sastāvēja tikai no zīmējumu daļas. Vēlāk tās tika apvienotas trīs sējumos un papildinātas ar tekstiem par Alsungu, Krustpili, Cesvaini, Ļaudonu, Tirzu un Piebalgu, paralēli dodot tulkojumu franču valodā. Minētie konkrēto novadu etnogrāfiskā materiāla apraksti bieži vien ir kā neatkarīgi pētījumi, kuriem nav nekāda sakara ar publicētajiem zīmējumiem un tērpu rekonstrukcijām un ilustrācijām.

Diemžēl mēs varam tikai minēt, kāpēc R. Zariņš izšķīries par šo aprakstu ievietošanu “Latvju rakstos”. Iespējams, ņemot vērā savu līdzgaitnieku kritiku par jau izdotajām burtnīcām, viņš centās pilnveidot fundamentālā izdevuma svarīgumu, papildinot to ar jau veiktiem pētījumiem.

Raksta “Alšvanga”⁵⁷ autors ir vēsturnieks, etnogrāfs, literāts Matīss Siliņš, kurš 1924.–1934. gadā bija Valsts vēsturiskā muzeja direktors. Tas ir plašs vēsturisks apcerējums par Alsungas novadu, kuru papildina etnogrāfiskā materiāla izklāsts. M. Siliņš Alsungas vēstures aprakstu sāk ar 1230. gadu, kad pirmo reizi rakstītos avotos (diemžēl nav norādīts, kādos) minēta Alsunga ar nosaukumu “Alisvangis”. Kā nozīmīgus vēstures pagrieziena punktus Alsungas attīstībā M. Siliņš min Alsungas pilsnovada izveidošanos un Alsungas draudzes pāriešanu katoļticībā (1632–1636),⁵⁸ kad pils turētājs (mūsdienā izpratnē – pārvaldnieks) V. Šverins apprec katoļticīgu polieti, kā rezultātā pats pāriet katoļu ticībā un piespiež to darīt visu draudzi. Autors min dažas versijas par tālākām izmaiņām apgērba attīstībā, ko ietekmēja konkrētie apstākļi. Daudz uzmanības M. Siliņš pievērš ornamenta skaidrojumiem, plaši ilustrējot ar tautas dziesmu materiālu.

Uzteicams ir M. Siliņa skatījums uz izmaiņām apgērbā, ko ietekmēja eiropēiskās fabriku rūpniecības attīstība 18./19. gs. mijā, kas Latviju sasniedza 19. gs. pirmajā pusē: “Tad sacensībā ar lēto, kauču

vieglo fabrikas ražojumu tautiskai rokdarbu mākslai, tās paraugiem nācās kā dārgām senāku laiku piemiņām glābšus glābties šķirstos, tīnēs un pūra lādēs un no turienes vēl pus gadusimteni vēlāku, cik atlikušās, uz paliekamu vietu – muzeju glāžu skapjiem. Tautiskās uzvalku un rotas gaumes vietā neglābjami stājās eiropeskā mode, kas tomēr arī tāda, svešnieciska būdama, nebija vācu, bet franču, sākot ar īsajām (*culotte*, franču zaldātu uniformas) vīriešu biksēm no 18. gs. un beidzot ar blūzēm (*blouse*, ormaņa, važona uzkreklu Beļģijā) pie sieviešiem. Tad skaisti “rakstīto” villaiņu, jostu, vaiņagu vietā stājās visai paviršie izšuvumi uz “kaneva” (*canevas*, tiles auduma tīklacu veidojumā). Bet to drīz apnika, un nāca pie varas untumainā gads-kārtējā sezonas mode.”⁵⁹

M. Siliņš raksta, ka tautiskais apģērbs Alsungas apkārtnē valkāts līdz apmēram 1870. gadam, tad sācies “paguruma laikmets” – ar to autors saprot pāreju uz pilsētas tipa apģērbu. Pēc 1900. gada jaunā paaudze pilnībā pārgāja uz fabriku rūpniecisko modi, kamēr vecākās paaudzes apģērbā tradicionālais tomēr nedaudz saglabājās. M. Siliņš raksta, ka “tautiskā garša lūzums ap 1870. gadu noticis sevišķi vispirms uzvalku un drēbju krāsas ziņā”,⁶⁰ kad tumši zilās un brūngani violetās krāsas nomainīja spilgti sarkanā (ķīmiskās krāsvielas. – A. J.), ko ietekmēja rūpniecības attīstība. Pēc vispārīgā apģērba vēstures raksturojuma autors pāriet uz detalizētu apģērba daļu vēstures izklāstu (villaines, galvassegas, uzvalks), kuru papildina gan ar tautas dziesmām, gan ar savu redzējumu par ornamenta vēsturi. Raksta noslēgumā dots plašs sadzīves iekārtas apraksts.

M. Siliņš ir veicis lielu darbu, apkopojis plašu materiālu par Alsungu, tās vēsturi, materiālo un garīgo kultūru, tomēr viens cilvēks visu zināt nevar, rezultātā ieviesusies virkne neprecizitāšu, uz kurām norāda laikabiedri – “Latvijas Saule” izdevēji (domājams, pati A. Birģele-Paegle): “Vēsturiskā muzeja pārzinis M. Siliņš savā īpatnējā, grūti saprotamā izteiksmē apraksta Alšvangas savdabības no valodnieciskā viedokļa. [...] runā par vēsturi, par tautas apģērbu gabaliem. Ir apgalvojumi, kuriem nevaram piekrist.”⁶¹ Kritizētāji norāda galvenokārt uz vietvārdu nepareizo skaidrojumu un aušanas tehniku nianšu nezināšanu.

Tāpat R. Zariņa līdzgaitniekus mulsināja “Latvju rakstos” jaunizveidotais termins “Latava”, viņi ironizēja: “Tagad nu mēs zinām, ko šis mistiskais un neglītāis vārds nozīmē: tā sauc Siliņa–Zariņa valodā Indriķa hronikā⁶² minēto letgaļu zemi, Augškurzemi ieskaitot.”⁶³ Protams, arī no mūsdienu viedokļa šai apcerējumā redzam vairākas panaivas vietas Latvijas vēstures tulkojumā, tai pašā laikā var arī piekrist Daugavas kā svarīga Austrumeiropas tirdzniecības ceļa nozīmei, kas ietekmēja tās krastos dzīvojošo tautu politisko, saimniecisko un kultūras dzīvi. Tā kā Krustpils osta ir bijusi svarīga gadatirgus vieta

un no tās vairākos virzienos gājuši nozīmīgi sauszemes tirdzniecības ceļi, šeit tika absorbēts un vietējiem apstākļiem piemērots zināms daudzums jaunās informācijas. R. Zariņš sniedz īsu ievadu Krustpils novada vēsturē un kultūras dzīvē, ko apcerējumā "Krustpils"⁶⁴ tālāk izklāsta daiļamatniece Kristīne Pāvuliņa.

K. Pāvuliņa bija mācījusies Mākslas akadēmijā un Rīgas Valsts mākslas amatniecības skolā, kur 30. gadu sākumā specializējās aušanā pie E. Kivickas⁶⁵. "30. gadu otrajā pusē K. Pāvuliņa strādāja par Latvju sieviešu nacionālās līgas austuvju māksliniecisko vadītāju. Viņa zīmējusi metus paklājiem un dažādām telpu tekstilijām, kas bija eksponētas 1. Latvijas daiļamatniecības izstādē (1937) un interjeru skatē (1939). Izstrādājusi arī audumu paraugus rūpniecām "Rīgas kokvilnas manufaktūra" un "Rīgas audums"⁶⁶ Būdama ļoti ieinteresēta tautas mākslas priekšmetu apzināšanā, vasarās viņa piedalījās etnogrāfisko materiālu vākšanas ekspedīcijās, par ko liecina daudzie ar K. Pāvuliņas roku rakstītie Pieminekļu valdes materiāli, kas glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā. Domājams, ka, apzinoties K. Pāvuliņas plašās etnogrāfiskā materiāla zināšanas, R. Zariņš izvēlējās viņu par "Latvju rakstu" apcerējumu autori.

Raksta par Krustpili beigās ir norādīti izmantotie avoti. Tie ir: Pieminekļu valdes arhīva materiāli – pilskalni E. Brastiņa⁶⁷ uzmērojumā, arheoloģisko atradumu vietas un pilskalnu fotogrāfijas; Pieminekļu valdes 1927. gada etnogrāfiskās ekspedīcijas materiāli, kurus pati autore Krustpili uz vietas ir pārbaudījusi un papildinājusi; Pieminekļu valdes fotogrāfijas un zīmējumu skices (zīmējumu autore K. Pāvuliņa); publikācijas – barona Gustava Manteifela izdevums,⁶⁸ "Dienas Lapas" pielikums "Etnogrāfiskas Ziņas par Latviešiem",⁶⁹ E. Voltera⁷⁰ materiāli (domājams, "Programma tautas gara mantu krājējiem", 1892),⁷¹ K. Skujiņa "Krustpils draudze"⁷² un "Latvju dainas" K. Barona ko-
pojumā.⁷³

Ja jau K. Pāvuliņa zināja E. Voltera formulētās prasības folkloras un etnogrāfiskā materiāla vācējiem, tad jādoma, ka arī pašas K. Pāvuliņas iegūtais materiāls ir vākts profesionāli, iekļaujot atbildes uz visiem programmā paredzētajiem jautājumiem.

K. Pāvuliņa aplūko Krustpils novada vēsturi no vissenākajiem laikiem, raksta par pilskalniem, arheoloģisko atradumu vietām, iedzīvotājiem, nometnēm, ēkām, apģērbiem, plaši apskata dažādus ēdienus un to gatavošanu.

Jādoma, ka K. Pāvuliņas darbs pilnībā apmierināja visbargāko tā-laika "Latvju rakstu" kritiķi Almu Birģeli-Paegli, jo abas dāmas bija domubiedres, Pieminekļu valdes uzdevumā aizrautīgi vāca materiālus, labi pārzināja gan materiālu vākšanas metodiku, gan arī savāko kolekciju. No mūsdienu apģērba vēstures pētniecības viedokļa svarīgi ir tas, ka K. Pāvuliņas savākie etnogrāfiskie materiāli palīdz precizēt

konkrēto apgērba gabalu darināšanas un valkāšanas laiku un noteikt to vietu apgērba attīstības ķēdē.

Rakstu "Cesvaine"⁷⁴, "Ļaudona"⁷⁵ un, domājams, arī "Tirzas draudzes tautiskais apgērbs ap 1850. gadu"⁷⁶ autore ir K. Pāvuliņa.

Rakstā "Ļaudona" K. Pāvuliņa sniedz plašu etnogrāfiskā materiāla izklāstu par tautas apgērbi Ļaudonas draudzē pirms septiņdesmit gadiem (ap 19. gs. 50.–60. gadiem). Līdzīgi kā rakstā par Krustpili, viņa sāk ar konkrētās vietas ģeogrāfiskās situācijas raksturojumu un turpina ar tautas celtniecību, dzīvojamām ēkām, laukkopību, ēdienu, apgērbi un tautas tradīcijām (kāzu un bērnu paražām). Materiāla izklāsts ir ļoti detalizēts, bagāts ar vietvārdiem un to skaidrojumiem, ja iespējams, autore norāda, cik sena ir aplūkotā parādība: "Priekš gadiem 55–50 valkājušas..."⁷⁷utt., kas ļauj precizēt konkrētās parādības pastāvēšanas laiku.

Raksts "Cesvaine" veltīts apgērbam Cesvaines draudzē (14 pagasti), kur Cesvaines baznīca savus draudzes locekļus apvienoja kā garīgās, tā materiālās kultūras jomā. K. Pāvuliņa vispirms aplūko apgērba materiāla sagatavošanu (šķiedru mazgāšanu, balināšanu, krāsošanu un gatavā auduma gludināšanu), tad sniedz sieviešu un vīriešu apgērba sastāvdaļu precīzu izklāstu, minot daudz vietējo nosaukumu. Cik nu iespējams, autore dod priekšmeta lietojuma un tradīciju aprakstu.

Raksta "Tirzas draudzes tautiskais apgērbs ap 1850. gadu" autors nav norādīts, jo kļūdas dēļ nav iesiets viss raksts, bet gan tikai tā daļa (teksts apraujas lapaspuses beigās pusteikumā par sieviešu apgērbi), līdz ar to nav zināms ne turpmākā teksta saturs, ne arī autors. Vienīgi norāde aiz virsraksta – "Teksts un ilustrācijas pēc Pieminekļu pārvaldes etnogrāfiskā arhīva materiāliem"⁷⁸ ļauj izteikt pieņēmumu, ka arī šī teksta autore, iespējams, ir K. Pāvuliņa.

Rakstu "Piebalga"⁷⁹ ir uzrakstījis pats R. Zariņš, tajā autors atstāta novada vēsturi, tradīcijas, apraksta apgērbi. Lai arī par šo sacerējumu viņš savā laikā saņēma asu kritiku no A. Birģeles-Paegles, tas ir interesants ar R. Zariņa apgērba vēstures (attīstības) izpratni.

Kāpēc R. Zariņš uzņēmās rakstīt par Vecpiebalgu?

Sava radošā darba mūža sākumā, galvenokārt jaunībā, R. Zariņš bija aizrāvis ar etnogrāfiskā materiāla vākšanu, rakstu paraugu krāšanu un fotografēšanu. Viena no R. Zariņa iemīļotākajām vietām, kur viņam bija izdevība vākt materiālus, bija Vecpiebalga. 1903. gadā vēstulē J. Rozentālam viņš rakstīja: "Es jūniju pavadīju Vecpiebalgā ļoti omulīgi, zīmēju un fotografēju, un krāju vecus latviešu ornamentus no jostām, durvju atslēgu caurumu apkalumiem pie klētīm un citur, zīmēju no veco pūra lādu izgreznojumiem, jostām, cimdiem un tā joprojām."⁸⁰

Dzīvojot un strādājot Pēterburgā, R. Zariņš daļu Vecpiebalgā savāko materiālu 1909.–1910. gadā aizveda uz Imperatora Alekseja III

Krievu muzeja tekstiliju fondiem. Nozīmīga bija pilnā “apgērba kārta” – sieviešu apgērba komplekts, kurā ietilpa kreklis⁸¹ ar Vecpiebalgai raksturīgiem iesūtiem pleciem un piešuvi, strīpaini brunči ar ziedainās jostas lencēm,⁸² ziedainā josta,⁸³ balta vilnas villaine ar ieaustām svītriņām malās un galos,⁸⁴ cepure (*zaļmalīte*),⁸⁵ melnais tūka vainags ar izšūtu pērlišu joslām,⁸⁶ strīpains darba priekšauts,⁸⁷ linu kabatas lakats,⁸⁸ zeķu prievītes,⁸⁹ pastalas,⁹⁰ adīti dūraiņi.⁹¹ Pilnam šī tautas kostīma komplektam pietrūka tikai zeķu!

Jādomā, ka visu to, ko R. Zariņš raksta par Piebalgas apgērba sastāvdaļām un valkāšanas kārtību 19. gs. vidū – otrajā pusē, viņš bija labi izpētījis, tāpēc apgērba faktiskā materiāla apraksts īpašus iebildumu nerada.

Līdztekus “mēmajam datējumam” (“sens” vai “laikmetīgs” priekšmets) atsevišķos gadījumos R. Zariņš mēģina norādīt priekšmetu “iespējamo” lietošanas (pastāvēšanas) laiku, kā arī to, vai tas ir godu vai darba apgērbs. Piemēram, uz Krievu muzeju atvesto sieviešu apgērba komplektu no Vecpiebalgas 1910. gadā R. Zariņš datējis ar 1825. gadu. Bet pārdesmit gadu vēlāk – ap 30. gadiem šī paša apgērba komplekta datējums “Latvju rakstos” ir mainīts (minēts 1870. gads⁹²), kas ir daudz tuvāk vēsturiskai patiesībai.

Neskaidra ir “Latvijas Saulē” dotā norāde par it kā R. Zariņa monogrāfiju “Piebalga” – diemžēl raksta autorei Latvijas Nacionālajā bibliotēkā tādu izdevumu uziet neizdevās. Pats R. Zariņš rakstā par Piebalgu atsaucas tikai uz J. K. Broci⁹³ un kā vienīgo izmantoto literatūru min Matīsa Kaudzītes apcerējumu “Vecpiebalga senāk un tagad” (1895),⁹⁴ kurā ir aprakstīti vairāki vēstures notikumi un laiks, par kuriem runā arī R. Zariņš. Nevar izslēgt, ka R. Zariņš vēsturiskos faktus par notikumiem Vecpiebalgas draudzē ir smēlies minētajā M. Kaudzītes darbā, bet, vai pats R. Zariņš ir uzrakstījis monogrāfiju par Piebalgu (?), jautājums paliek atklāts.

Izvērtējot “Latvju rakstos” publicētos aprakstus par Latvijas atsevišķu vietu materiālo kultūru, jāsecina, ka tie ir ļoti plaša etnogrāfiskā materiāla nesēji. Svarīgi ir tas, ka šo rakstu autoriem vēl bija iespēja izjautāt tālaika vecākās paaudzes teicējus, kas ļauj diezgan precīzi datēt apgērba attīstības tendences, sākot ar 1850. gadu.

SECINĀJUMI

Summējot teikto par R. Zariņa devumu latviešu tautas mākslas priekšmetu vākšanā, fiksēšanā, publicēšanā, nonākam pie secinājuma, ka viņš ir ievērojams sava laika Latvijas kultūras darbinieks ar plašu redzējumu un vērienu nacionālās savdabības izteiksmes līdzekļu meklējumos latviešu tautas mākslā.

R. Zariņu un viņa domubiedrus “vienoja interese par senatni, aizrautība ar ideju par tautas tradicionālās kultūras un mākslas bagātību saglabāšanu”.⁹⁵ Viņi meklēja sekotājus, dibināja privātās daiļamatniecības skolas un kursus, rīkoja tautas mākslas amatnieku izstādes, rūpējās, lai arī Latvijas muzejos tiktu vākti latviešu tautas mākslas priekšmeti.

R. Zariņš interesējās arī par folkloru, viņš “iepazīna Krišjāņa Barona izveidoto latviešu tautasdziesmu vākšanas sistēmu un nolēma iespēju robežās organizēt līdzīgu sistēmu arī latviešu rakstu (ornamentu) vākšanai un krāšanai. Tomēr ļoti rosīgs, vispusīgs un produktīvais mākslinieks, administrators un pedagogs rūpīgu sistēmu neizveidoja. Viņš pats vāca un krāja materiālus un aicināja to darīt arī citiem.”⁹⁶

Nozīmīgākais, ko R. Zariņš ir atstājis no šī laika savām aktivitātēm, ir 20.–30. gados publicētais tautas rakstu paraugu trīs sējumu izdevums “Latvju raksti”. Ar “Latvju rakstiem” R. Zariņš gribēja izcelt latviešu tautas mākslas savdabību. Bet, tā kā R. Zariņam tautas māksla un tās seno paraugu vākšana bija tikai privāta interese un aizraušanās, tad lieki no viņa prasīt profesionālu pieeju materiālu vākšanā, atlasē un publicēšanā. Rezultātā šis izdevums sastāv no trim nesaistītiem informācijas blokiem, kas apvienoti vienkopus bez īpašas sistēmas, tajā ir daudz fantāzijas, vietām parādās faktiskā materiāla nepārzināšana, virspusēja pieeja tā atlasē un nepieciešamo ziņu pierakstīšanā. Līdz pat mūsdienām tas dažviet maldinoši ietekmējis izpratnes veidošanos par latviešu tautas mākslu un tradicionālo tautas tērpu.

Jau 1931. gadā, reaģējot uz tikko iznākušajiem “Latvju rakstiem”, Jānis Niedre⁹⁷, kas tolaik bija Valsts vēsturiskā muzeja etnogrāfijas nodaļas arhivārs, balstoties uz muzeja materiāliem, uzrakstīja apkopujošu darbu “Sievietes apģērbs Latvijas atsevišķos novados”,⁹⁸ ar ko vēlējās latviešu sabiedrībai dot pilnīgāku un daudzpusīgāku priekšstatu par latviešu tautas tērpu, nekā tas bija gūstams no R. Zariņa izdevuma.

Bet 15 gadu vēlāk – 1946. gadā J. Niedre izdod trīs sējumu (mapes ar zinātnisko tekstu un attēlu pielikumiem) izdevumu arī ar nosaukumu “Latvju raksti”,⁹⁹ kurā R. Zariņa redakcijā “Latvju rakstos” publicētos priekšmetu zīmējumus un fotogrāfijas sagrupē pa tēmām (villaines, sieviešu galvassegas, jostas un prievītes, sieviešu svārki, segas) un dod katras tekstila grupas vēsturisko ievadu, mēģina noteikt priekšmetu tipus, darināšanas un rotāšanas atšķirības novados, kā arī publicē Latvijas etnogrāfisko novadu karti ar 9 novadiem. Tādā kārtā J. Niedre centās ienest zināmu skaidrību un sistēmu R. Zariņa publicētajā materiālā.

R. Zariņa redakcijā izdotos “Latvju rakstus” noteikti nevaram uzskatīt par zinātnisku literatūru, tie drīzāk klasificējami kā populārziņātniska literatūra ar subjektīvi savāktu un atlasītu materiālu krājumu.

Daļa taisnības ir R. Zariņa laikabiedru teiktajam, ka "Latvju rakstiem" maza zinātniska vērtība, tie var kalpot tikai par atsevišķu rotājuma motivu un kompozīciju ierosmes avotu. "Raugoties no 20. gs. otrās puses pētniecības viedokļa, izdevuma pareizais nosaukums varētu būt "Raksti Latvijā"¹⁰⁰

Diemžēl 1990. gadā "Latvju rakstu" pārpublicējuma¹⁰¹ organizētāji nav sapratuši vai arī nav atzinuši par lietderīgu izdevumam pievienot precizējumus, kļūdu labojumus, varbūt arī dažviet zinātniskus komentārus, kas pētniekiem, pedagogiem un audzēkņiem būtu bijuši ļoti noderīgi. Rezultātā "Latvju rakstu" pārpublicējums ir palicis tikai kādas sabiedrības daļas, nevis pētnieku (etnogrāfu) izpratnes līmenī.

Neskatoties uz visu teikto, R. Zariņa redakcijā iznākušajiem "Latvju rakstiem" bija liela nozīme gan pirmās, gan otrās Latvijas brīvvalsts laikā tautas nacionālās pašapziņas celšanā, sabiedriskās domas aktivizēšanā, diskusiju rosināšanā, jaunu pētījumu un publikāciju tapšanā.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Latvju raksti: Tautas māksla uzvalkos, audumos, būvēs, podniecībā utt. Pēc materiāliem valsts un privātos krājumos. – Rīga, 1924–1931. – 1.–3. sēj.
- ² www.zagarins.net/Latvju_raksti/index.html
- ³ Matīss Siliņš (1861–1942) – pedagogs, kartogrāfs, etnogrāfs, tautas mākslas priekšmetu pētnieks. No 1905. g. Etnogrāfiskā muzeja pārzinis, 1924.–1934. g. Valsts vēsturiskā muzeja direktors.
- ⁴ Kristīne Pāvuliņa (1891–1967) – daiļamatniece.
- ⁵ Российский Этнографический музей (РЭМ – Т 1968, РЭМ – Т 1969).
- ⁶ Архив Российского Этнографического музея (Арх. РЭМ).
- ⁷ 1932. gadā līdz ar Pieminekļu valdes priekšsēdētāja F. Ozoliņa atbrīvošanu un F. Baloža iecelšanu par priekšsēdētāju Pieminekļu valdes rīkotās etnogrāfu ekspedīcijas tika pārtrauktas, tā nodarot lielu zaudējumu Latvijas etnogrāfijai. – *Strods H.* Daži etnogrāfisko materiālu vākšanas jautājumi buržuāziskajā Latvijā (1920.–1940. g.) // *Arheoloģija un etnogrāfija.* – Rīga, 1964. – 6. laid. – 149. lpp.
- ⁸ Tekstiliju kolekcijas no Latvijas Nacionālā vēstures muzeja (CVVM), Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja (BDM), Jēkabpils novadpētniecības muzeja (JNM), Aizkraukles vēstures un mākslas muzeja (AiVMM), Daugavpils novadpētniecības muzeja (DNM), Latgales Kultūrvēstures muzeja (Rēzekne) (RNM), Gulbenes vēstures un mākslas muzeja (GVMM), Madonas novadpētniecības un mākslas muzeja (MNM), Preiļu vēstures un lietišķās mākslas muzeja (PVLMM) fondiem u.c.
- ⁹ Māksla jūgendstila periodā. 19. gadsimta beigas un 20. gadsimta sākums // *Latvijas mākslas vēsture.* – Rīga, 2004. – 229. lpp.
- ¹⁰ *Novadniece I.* Lietišķā māksla // *Latviešu tēlotāja māksla. 1860–1940.* – Rīga, 1986. – 193. lpp.

- ¹¹ Jūlijs Madernieks (1870–1955) – lietišķās mākslas meistars, gleznotājs, mākslas kritiķis.
- ¹² Ansis Cīrulis (1883–1942) – lietišķās mākslas meistars, gleznotājs.
- ¹³ Teodors Zaļkalns (līdz 1930 Grīnbergs, 1876–1972) – tēlnieks.
- ¹⁴ Janis Rozentāls (1866–1916) – gleznotājs.
- ¹⁵ Jānis Asars (1877–1908) – literatūras un mākslas kritiķis.
- ¹⁶ Gustavs Šķilters (1874–1954) – tēlnieks.
- ¹⁷ *Zariņš R.* Kultūra mūsu mājās // Apskats. – 1903. – Nr. 32. – 446. lpp.; *Šķilters G.* Ornamenti // Druva. – 1913. – Nr. 6. – 760. lpp.
- ¹⁸ *Novadniece I.* Lietišķā māksla. – 193. lpp.
- ¹⁹ *Alsupe A.* Audumi Latgalē 20. gadsimtā. – Rīga, 2008. – 98. lpp.
- ²⁰ Turpat.
- ²¹ Российский Этнографический музей (PЭМ – Т 1968).
- ²² Российский Этнографический музей (PЭМ – Т 1969).
- ²³ *Madernieks J. R.* Zariņa ciņa pret “vandālismu” (atbilde) // Rīgas Avīze. – 1904. – Nr. 13; *Zariņš R.* Tautas uzvalka lietā (atbilde J. Maderniekam) // Rīgas Avīze. – 1904. – Nr. 19.
- ²⁴ *Karlsona A.* Tautiskais apģērbs kā nacionālais simbols // Vēsture un identitāte. Letonikas otrais kongress. Kongresa referāti. – Rīga, 2008. – 66., 67. lpp.
- ²⁵ *Zariņš R.* Mūsu tautas uzvalks // Austrums. – 1904. – Nr. 1. – 67.–70. lpp.; Nr. 3. – 233.–239. lpp.; Nr. 4. – 310.–315. lpp.; Nr. 5. – 376.–381. lpp.; Nr. 6. – 474.–476. lpp.; Nr. 9. – 711.–714. lpp.; Nr. 10. – 790.–793. lpp.
- ²⁶ *Pujāte I.* Latviešu ornamenta apzināšana un tā izpētes pirmsākumi // Ornamenti Latvijā. Materiāli mākslas vēsturei. – Rīga, 1994. – 102. lpp.
- ²⁷ *Zariņš R.* Ievads // Latvju raksti. – Rīga, 1924. – 1. sēj.
- ²⁸ *Slava M.* Tautas un profesionālā lietišķā māksla // Latviešu etnogrāfija. – Rīga, 1969. – 423. lpp.
- ²⁹ Vilis Olavs (agrāk Plute, 1867–1917) – sabiedrīks darbinieks un publicists.
- ³⁰ Latvju raksti. – 1. sēj. – VI lpp.
- ³¹ Alma Birģele-Paegle (1877–1949) – lietišķās mākslas meistare.
- ³² Eduards Paegle (1876–1960) – mākslinieks, etnogrāfs, 1911. gadā Rīgā nodibina Mākslas amatniecības kursus.
- ³³ *Balode P. A.* Birģel-Paegles 40 darba gadu atcerei // Sievietes Pasaule. – 1936. – Nr. 18. – 10. lpp.
- ³⁴ Jānis Sudmalis (1887–1984) – lietišķās mākslas meistars.
- ³⁵ Latvijas Saule. – 1928. – Nr. 69/72. – 772. lpp.
- ³⁶ *Elksnīte E.* Latviešu tautas tēlojošā māksla. Latvju raksti // Zeltene. – 1926. – Nr. 1, 2, 3, 4; 1928. – Nr. 12. – 8.–10. lpp.
- ³⁷ *Paegle E.* Etnogrāfisku mantu vākšana // Latvijas Saule. – 1925. – Nr. 25. – 255.–257. lpp.; *Buclers M.* Foto-etnogrāfija // Latvijas Saule. – 1925. – Nr. 28/30. – 309.–313. lpp.
- ³⁸ *Alsupe A.* Audumi Latgalē 20. gadsimtā. – 98. lpp.
- ³⁹ Latvijas Saule. – 1928. – Nr. 69/72. – 773. lpp.
- ⁴⁰ Turpat. – 772. lpp.
- ⁴¹ Elza Siliņa (dzim. Paegle, 1895–1988) – deju vēsturniece, baleta kritiķe. Kopš 1923. gada publicējusi rakstus un recenzijas par latviešu baletu un dejas vēsturi. Kopš 1945. gada E. Melngaiļa Tautas mākslas nama horeo-

- grāfijas konsultante. Ievērojamākās publikācijas: “Latviešu deja” (1939) un “Latviešu tautas tērpu valkāšanas tradīcijas” (1965).
- ⁴² Eduards Dzenis (1907–1999) – grafiķis.
- ⁴³ Fricis Ernests Bange (1895–1975) – grafiķis.
- ⁴⁴ Jānis Roberts Tilbergs (1880–1972) – gleznotājs.
- ⁴⁵ Latvijas Saule. – 1928. – Nr. 69/72. – 774. lpp.
- ⁴⁶ *Karnups A.* Kurzemes tautas tērpi // Senatne un Māksla. – 1937. – Nr. 2. – 141. lpp.
- ⁴⁷ Latvijas Saule. – 1928. – Nr. 69/72. – 772. lpp.
- ⁴⁸ Tautas tērpu zīmējumi, pret kuru interpretāciju ir iebildumi: Cesvaine XXVII. 264g; Dignāja XXVII. 266a; Gārsene XXVII. 226c; Koknese XXVII. 266; Krustpils XXVII. 264; Krustpils XXVII. 264a; Lielvārde XXVII. 264b; Rozentova XXVII. 270a; Rucava XXVII. 265k; Vestiena XXVII. 264c; Zaļenieki XXVII. 226g; Zaļenieki XXVII. 266h.
- ⁴⁹ Jānis Rieksts (1881–1970) – fotomākslinieks.
- ⁵⁰ Elza Jende (dzim. Einberga, 1877–1967) – etnogrāfe.
- ⁵¹ Arvīds Dzērvītis (1897–1942) – mākslinieks, lietišķās un dekoratīvās mākslas meistars.
- ⁵² Augusts Alberts Prande (1892–1957) – mākslas vēsturnieks.
- ⁵³ Latvijas Saule. – 1928. – Nr. 69/72. – 773. lpp.
- ⁵⁴ Turpat.
- ⁵⁵ *Alsupe A.* Audumi Latgalē 20. gadsimtā. – 17. lpp.
- ⁵⁶ Latvijas Saule. – 1928. – Nr. 69/72. – 774. lpp.
- ⁵⁷ *Siliņš M.* Alšvanga // Latvju raksti. – 1. sēj. – 1.–56. lpp.
- ⁵⁸ Turpat. – 4. lpp.
- ⁵⁹ Turpat. – 10. lpp.
- ⁶⁰ Turpat.
- ⁶¹ Latvijas Saule. – 1928. – Nr. 69/72. – 773. lpp.
- ⁶² Latviešu Indriķa hronika / No latīņu valodas tulkojis M. Siliņš. – Rīga, 1883.
- ⁶³ Latvijas Saule. – 1928. – Nr. 69/72. – 774. lpp.
- ⁶⁴ *Pāvuliņa K.* Krustpils // Latvju raksti. – 2. sēj. – 4.–172. lpp.
- ⁶⁵ Elga Kivicka (1905–1970) – Rīgas Valsts mākslas amatniecības skolas aušanas nodaļas vadītāja, kopā ar arheologu un etnogrāfu A. Karnupu sastādījusi tautas tērpu materiālu krājumu “Novadu tērpi” (1939).
- ⁶⁶ *Novadniece I., Kučinska V.* Lietišķā māksla // Latviešu tēlotāja māksla. 1860–1940. – Rīga, 1986. – 431. lpp.
- ⁶⁷ Ernests Brastiņš (1892–1942) – mākslinieks, vēsturnieks amatieris, Latvijas pilskalnu pētnieks un dievturu kustības izveidotājs.
- ⁶⁸ Manteuffel, Gustav Baron Inflanty Polskie proprzedzone ogolnym rzutem oka na siedmicewiekowa przeszłoże całych Inflant skreslil Gustav Baron Manteuffel. Przedmowe napisał J. J. Krazsewski. Poznań Nakladem księ-garni Jana Konstantego Lupanskiego. 1879. IX. u. 1685., 21 Tafeln u. 3 Karten 4°.
- ⁶⁹ Etnogrāfiskas Ziņas par Latviešiem: “Dienas Lapas” pielikums. – Rīga, 1891–1894.
- ⁷⁰ Eduards Volters (1856–1941) – lietuviešu un latviešu folklorists, filologs, etnogrāfs, Pēterburgas Universitātes salīdzināmās valodniecības katedras privātdocents (1885–1918), kopš 1894. gada – Krievijas Ķeizariskās Zinātņu

- akadēmijas bibliotekārs, Krievu ģeogrāfijas biedrības loceklis, organizējis etnogrāfisko un lingvistisko materiālu vākšanu Lietuvā un Latvijā.
- ⁷¹ *Volters E.* Programma tautas gara mantu krājējiem. – Jelgava, 1892. – 80 lpp.
- ⁷² *Skujiņš K.* Krustpils draudze. Krustpils baznīcas 100 gadu pastāvēšanas svētku piemiņai 29. jūnijā 1924. gadā. – Rīga, 1925. – 96 lpp.
- ⁷³ *Barons K., Visendorfs H.* Latvju dainas. – Jelgava, Pēterburga, 1894–1915. – 1.–6. sēj.
- ⁷⁴ *Pāvuliņa K.* Cesvaine // Latvju raksti. – 2. sēj. – 1.–27. lpp.
- ⁷⁵ *Pāvuliņa K.* Ļaudona // Latvju raksti. – 2. sēj. – 1.–39. lpp.
- ⁷⁶ Tirzas draudzes tautiskais apģērbs ap 1850. gadu // Latvju raksti. – 2. sēj. – 1.–8. lpp.
- ⁷⁷ *Pāvuliņa K.* Ļaudona. – 22. lpp.
- ⁷⁸ Tirzas draudzes tautiskais apģērbs ap 1850. gadu. – 1. lpp.
- ⁷⁹ *Zariņš R.* Piebalga // Latvju raksti. – 2. sēj. – 1.–11. lpp.
- ⁸⁰ *Pujāte I.* Latviešu ornamenta apzināšana un tā izpētes pirmsākumi. – 102. lpp.
- ⁸¹ Vecpiebalgas kreklis (PĒM 1968-5 VII T-77).
- ⁸² Vecpiebalgas brunči (PĒM 1968-3 VII T-75).
- ⁸³ Ziedainā josta (PĒM 1968-8 VII T-80).
- ⁸⁴ Vecpiebalgas villaine (PĒM 1968-6 VII T-78).
- ⁸⁵ Vecpiebalgas precēto sievu galvassega – cepure *zaļmalīte* (PĒM 1968-1 VII T-73).
- ⁸⁶ Vecpiebalgas vainags (PĒM 1968-2 VII T-74).
- ⁸⁷ Vecpiebalgā iegūts priekšauts (PĒM 1968-4 VII T-76).
- ⁸⁸ Vecpiebalgas kabatas lakats (PĒM 1968-7 VII T-79).
- ⁸⁹ Vecpiebalgas zeķu prievītes (PĒM 1968-12 VII T-83).
- ⁹⁰ Pastalas (PĒM 1968-13 VII T- 84).
- ⁹¹ Adīti dūraiņi (PĒM 1968-9 VII T-81).
- ⁹² *Zariņš R.* Piebalga // Latvju raksti. – 2. sēj. – 4. lpp.
- ⁹³ Turpat. – 3. lpp.
- ⁹⁴ *Kaudzīte M.* Vecpiebalga senāk un tagad. Īsas ziņas no Vecpiebalgas draudzes un baznīcas. – Rīga, 1895. – 28 lpp.
- ⁹⁵ *Heinola I.* Cimdu raksti un kultūrvēsturisko procesu izziņāšanas iespējas // Kultūrvēstures avoti un Latvijas piekraste. Letonikas otrais kongress. – Rīga, 2009. – 227. lpp.
- ⁹⁶ *Alsupe A.* Audumi Latgalē 20. gadsimtā. – 16. lpp.
- ⁹⁷ Jānis Niedre (1909–1987) – rakstnieks, literatūrzinātnieks.
- ⁹⁸ *Niedre J.* Sievietes apģērbs Latvijas atsevišķos novados. – Rīga, 1931. – 19 lpp., 18 att.
- ⁹⁹ *Niedre J.* Latvju raksti. – Rīga, 1946. – I–III.
- ¹⁰⁰ *Alsupe A.* Audumi Latgalē 20. gadsimtā. – 17. lpp.
- ¹⁰¹ Latvju raksti. 3 sēj. – Rīga: Latvijas grāmata, 1990.

Aija Jansone

RIHARDS ZARIŅŠ AND THE COLLECTION
OF LATVIAN ORNAMENTS *LATVJU RAKSTI*

Summary

In 1919, Rihards Zariņš, a man of art, a graphic artist and an educator, returned to Latvia from St. Petersburg. Latvians know Zariņš as a versatile and creative personality: he was the founder and manager of government securities and banknotes printing office (1919–1936), a talented graphic artist, a professor at the Academy of Arts. Zariņš took interest also in Latvian national art and folklore and collected ethnographic items, and he became popular with a broader Latvian community as the publisher of *Latvju Raksti*, a collection of Latvian national ornaments in three volumes.

In the first decades of the 20th century, the development of applied art in Latvia was largely promoted by earlier studies of folk art as well as by increase in creative activities by professional artists. Professional artists in Latvia used to address the issues both of fine arts and applied art. As to the concepts on the future development of applied art, the community of Latvian artists followed two separate trends. One school (Jūlijs Madernieks, Ansis Cīrulis, Teodors Zaļkalns, Janis Rozentāls and Jānis Asars) supported a creative attitude towards the heritage of folk art. The other (Rihards Zariņš and Gustavs Šķilters) rather believed in restoration of folk art and saw the future of artists' creative work both in copying folk art and in adjusting it to modern needs. The purpose of *Latvju Raksti* was to promote the Latvian folk art and highlight its uniqueness; at the same time, the publication was intended to serve both as a source of inspiration for industrial design and for educational needs and practical everyday use.

Most of the underlying sources of the publication are related to the end of the 19th century, when collecting was launched in Latvia. In order to increase awareness of the actual Latvian cultural heritage, representatives of Latvian intelligentsia, as well as other interested persons started to identify, gather and collect ethnographic evidences.

The publication in question initially (in the 1920s) appeared as 44 separate brochures, containing drawings only. Later, they were compiled in three volumes and complemented with texts about different regions of Latvia, such as Alsunga, Krustpils, Cesvaine, Ļaudona, Tirza and Piebalga; a complete translation into French was also provided.

Volumes I and II of *Latvju Raksti* provide three sets of materials: the drawings of national clothing (costumes); patterns of individual textile articles; ethnographic research papers about a number of regions in Latvia.

The authors of the drawings of Latvian national costumes in *Latvju Raksti* are Zariņš (37 water-colour paintings), Siliņa (7), Dzenis (2), Pāvuliņa (2), Bange (1), Tilbergs (1). Frequently having a landscape fragment in the background, these drawings are illustrative, technically proficient and accurate in detail, regardless of the fact that the authors have not always had a clear idea as to the complete set of costume.

The source materials are collections of the Riga Latvian Society, the National History Museum, Monument Authority, Nica primary school and private individuals.

Principles of selection have remained unclear so far: not all groups of textile articles from the provinces described in *Latvju Raksti* have been supplemented by drawings. For some regions there are plenty of materials while for others there are none at all; here and there, irrelevant items appear. The research papers by experts also point out occasional erroneous facts.

The authors of the ethnographic research papers are Siliņš, a historian, ethnographer and man of letters, who has written an extensive article about Alsunga; Pāvuliņa, a textile artist, has dealt with Krustpils, Cesvaine and Ļaudona; Zariņš himself has described Piebalga.

The descriptions of ethnographic materials pertaining to one or another region more often than not are separate research papers and have very little to do with the illustrations in the publication.

Rihards Zariņš was familiar with the system for gathering Latvian folk songs that was introduced and practised by Krišjānis Barons. Zariņš had something similar in mind to be applied for gathering and collecting Latvian ornaments and patterns. However, he failed to further elaborate this replicated model, most probably due to his other time-consuming activities. He himself was an enthusiastic collector and encouraged others to follow suit. The outcome is *Latvju Raksti*, a collection abounding with materials, albeit compiled without due selection.

Rihards Zariņš loved his nation and its ancient culture. *Latvju Raksti*, up to now the most representative compilation of ethnographic materials and printed in top quality, is his attempt to demonstrate his love and respect for the national cultural heritage, and made according to the best of his understanding at that time.

Iesniegts 17.02.2009.